

Малець О. О.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
суспільних дисциплін, Мукачівський державний
університет (Україна, Мукачево),
malecoleksandr@rambler.ru

Становлення багатопартійності на Наддніпрянщині на етапі проголошення Української державності (березень – квітень 1917 р.)

Проаналізовано процес утворення політичних партій на Наддніпрянщині у період становлення Української державності на початку ХХ ст. Наголошено на особливостях формування кожної з політичних сил, визначено їх лідерів та основоположні програмні принципи. Охарактеризовано ставлення новоутворених партій до ідеї автономії України (її незалежності), а також до соборницьких прагнень лідерів Центральної Ради. Відзначено, що більшість партій соціалістичного спрямування визнавали необхідності побудови федеративної демократичної республіки в Росії, запровадження широкої національно-територіальної автономії України. Зроблено висновок, що ідею соборної незалежної держави сповідували політичні партії як Наддніпрянщини так і Галичини, однак їх лідери загалом не до кінця усвідомлювали складності тогочасної суспільно-політичної ситуації, шляхів та форм злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки, а тим більше – розбудови єдиної соборної держави.

Ключові слова: Центральна Рада, політичні партії, ідеологія, Наддніпрянщина, консолідація.

Лютнева російська революція 1917 року, декларації Російського Тимчасового уряду про дотримання демократичних свобод, утворення Центральної Ради 3–7 березня 1917 року послужили потужним імпульсом до відновлення діяльності політичних партій на Наддніпрянщині, що виникли ще на початку ХХ ст. і утворення нових. Саме від їх державницької програми залежала доля Української держави.

Партійно-політичне життя на Наддніпрянщині у період становлення Центральної Ради – одна з проблем, яка постійно перебуває у полі зору сучасних українських істориків. Однак, незважаючи на доволі значну кількість праць в окресленій тематичній ніші, особливості становлення багатопартійності на «Великій Україні», на жаль, ще належним чином не вивчені сучасною українською та зарубіжною історіографією. Джерельну базу статті становлять спогади відомих громадсько-політичних діячів Галичини та Наддніпрянщини, мемуарна література, матеріали тогочасної періодичної преси. Мета статті – охарактеризувати політичну палітру Наддніпрянщини після утворення Центральної Ради, визначити особливості програм новоутворених політичних партій, проаналізувати ставлення політичних сил до ідеї проголошення незалежності Української держави.

Утворена 3–7 березня 1917 року Центральна Рада, еволюціонуючи від об'єднання представників київських громадських організацій до центральної загальноукраїнської організації, за словами українського історика В. Верстюка, на відміну від окремих політичних партій, захищала інтереси не якогось одного стану, а перша публічно й відверто почала говорити від імені нації та про потреби нації [3, с. 5]. 8 квітня 1917 року на Всеукраїнському національному конгресі голова Центральної Ради М. Грушевський підкреслив: «Центральна Рада повинна бути центром українського політичного життя, вона повинна довершити організацію краю, повинна освідомлювати найширші маси України в політичних завданнях, що тим самим являється і освідомленням національним» [3, с. 5].

Після утворення Центральної Ради відбулася трансформація партійного та організаційно-політичного життя на Наддніпрянщині. 25–26 березня 1917 року у Києві скликано з'їзд Товариства українських поступовців (ТУП), на якому організацію перейменовано на Союз українських

автономістів– федералістів. За задумом лідерів Союзу, новостворена організація мала стати основою формування єдиного національного фронту, консолідуючим осередком національних сил Наддніпрянщини. У справі автономії з'їзд ухвалив «негайно, всіми силами і засобами утворювати автономію України. Вжити заходів, щоб надати їй якнайбільшого авторитету на організаційних зборах усіх груп людности України, а остаточну санкцію перенести на установчі збори всієї Росії» [14]. З'їзд доручив Раді Союзу утворити комісію для підготовки проекту автономії України. Водночас з'їздом визначено найактуальніші завдання: «а) організація сил українських; б) організація виборних комітетів на місцях; в) об'єднання широких народніх мас на ґрунті економічному, політичному та культурному; г) поворот на Україну інтелігентних працівників, що живуть поза межами її; д) використовувати досвід галичан, що тепер в Росії» [14]. До Тимчасового Центрального Комітету Союзу обрано В. Біднова, Д. Дорошенка, С. Єфремова, Ф. Матушевського, А. Ніковського, В. Прокоповича, О. Шульгина та ін. [6, с. 50]. Союз українських автономістів– федералістів заявив про підтримку Російського Тимчасового уряду та доручив українському національному комітету на чолі із О. Лотоцьким своє заступництво [14]. Крім того, організації, що входили до Союзу «могли вільно належати до тих або інших організацій» [14].

Проте підготовка до Всеукраїнського національного конгресу показала перевагу Центральної Ради як об'єднувачого центру українських національних сил. Більшість членів Союзу українських автономістів, скориставшись приїздом на Конгрес прихильників утвореної у 1905 році Української радикально– демократичної партії (УРДП), вирішили відновити діяльність цієї партії. Під час Конгресу відбулися дві наради членів партії, на яких ухвалено залишити стару програму і стару назву до наступного з'їзду. До Ради УРДП увійшли В. Біднов, П. Грозинський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, С. Ерастов, М. Левицький, П. Чижевський, Є. Чикаленко, І. Шраг, О. Шульгин та ін. На конференції УРДП 25–28 червня 1907 року, на пропозицію О. Шульгина, ухвалено резолюцію про зміну назви партії: «Виходячи з давніх традицій української громадської думки і стоячи на ґрунті ідей соціалізму та федералізму, конференція вважає, що теперішня назва партії («радикально– демократична») не зовсім виразно виявляє ідеологію та завдання партії, і тому приймає нову назву – Української партії соціалістів– федералістів (УПСФ)» [18].

За словами В. Дорошенка, назва партії «дуже мало відповідала суті, бо члени партії властиво не були соціалістами, а з моменту проголошення української державної самостійности ніякої федералістичної програми не додержувались» [6, с. 54]. Червнева конференція УПСФ, заслухавши доповіді О. Шульгина, А. Ніковського, І. Чопівського, М. Кушніра, В. Бойка, С. Єфремова у своїх резолюціях чітко заявила про свою прихильність до демократичного федеративного республіканського ладу в Росії, автономії України, аграрної реформи на основі ліквідації великого землеволодіння, українізації освіти і культури. Водночас на конференції ухвалено тактику УПСФ: «З партіями, групами і націями, що ставлять ті самі завдання й простують до тих же ідеалів, партія йтиме разом, не розбиваючи сил, потрібних на одностайне здобування форм кращого громадського життя» [15].

4–6 квітня 1917 року відбулася Всеукраїнська конференція Української соціал– демократичної робітничої партії (УСДРП), яка відновила свою діяльність після заборони в 1907 році. Однак окремі її члени здійснювали спроби утворювати в різних частинах України соціал– демократичні організації. За словами Д. Дорошенка, «серед українських соціал– демократів був цілий ряд видатних діячів, які вийшли з Укр.[аїнської] Рев.[олюційної] Партії і які з вибухом революції зібрались всі в Києві (Д. Антонович, М. Порш, М. Ткаченко, В. Винниченко, С. Петлюра)» [6, с. 51]. Квітнева конференція УСДРП 1917 року чітко визначила головну вимогу – «автономію України, яко перше, неодкладне, пекуче завдання сучасного моменту українського робітництва та всієї України» [18].

Конференція ухвалила підтримувати федеративний устрій Російської демократичної республіки,

Тимчасовий уряд («оскільки він визнає і провадить домагання революційного народу всієї Росії»). Українські соціал–демократи вважали Центральну Раду єдиним міжпартійним українським об'єднаним комітетом, до «якого вступають політичні, професіональні і економічні організації, а ні в яким разі не готові вже буржуазно– політичні блоки». Свою участь в Центральній Раді соціал–демократи пояснювали бажанням реалізувати вимогу автономії України, «пильнуючи, щоб завдання Ц.[ентральної] Р.[ади] не ускладнились прийняттям ніяких інших пунктів політичної програми або тактичного поступовання, що безпосереднє не мають метою переведення автономії» [17].

Українська партія соціалістів–революціонерів (УПСР) до 1917 року не була організаційно оформленою, існували тільки окремі гуртки, які були створені упродовж 1905–1906 років в окремих містах. На переконання Д. Дорошенка, «більшість українських соціалістів–революціонерів виховались під впливом ідеології російських соціалістів–революціонерів, а дехто навіть належав був спочатку до партії рос.[ійських] ес–ерів, але їх там відштовхнуло ігнорування українських національних інтересів. Крім того, українці не погоджувались з ідеєю соціалізації землі, вони воліли вже націоналізацію, яка давала, на їх думку, змогу регулювати аграрні відносини до економічних особливостей України» [6, с. 51–52].

Установчий з'їзд УПСР відбувся 4–5 квітня 1917 року. В його резолюціях визнано «найбільшою потребою укр[аїнського] народу негайне переведення в життя широкої національно–територіальної автономії України з забезпеченням прав національних меншостей і негайне скликання територіальної української установчої ради для вироблення основ і форм автономії, і для підготовки виборів до загальноросійських установчих зборів від народу українського та інших народів території України» [2]. Соціалісти–революціонери розглядали питання про об'єднання з українськими соціалістами–народниками і УСДРП». З'їзд закінчився вибором Центрального Комітету у складі М. Ковалевського, І. Богковського, І. Коваліва, К. Коржа, В. Залізняка, В. Ігнатієнка, І. Маєвського, П. Христюка, О. Шлейченка [6, с. 53]. Майже одночасно з УПСР організувалася Українська селянська спілка, яка називала себе професійно–класовою організацією українського селянства. Українська селянська спілка опинилася під впливом УПСР [6, с. 53].

Крім УСДРП, УПСР, УПСФ, у 1917 році були утворені Українська демократична хліборобська партія (УДХП), Українська трудова партія (УТП), Українська федеративно–демократична партія (УФДП), Українська партія самостійників–соціалістів (УПСС).

УДХП організаційно оформилася на установчому з'їзді 29 червня 1917 року. У першій програмі партії демократи–хлібороби були солідарні з провідними українськими партіями в необхідності побудови федеративної демократичної республіки в Росії, запровадження широкої національно–територіальної автономії України. Проте її вирізняло відстоювання приватної власності як основи народного господарства, вирішення земельного питання українським сеймом на основі парцеляції за викуп [16].

Установчий з'їзд УТП відбувся 18 жовтня 1917 року в Києві. За словами Д. Дорошенка, ініціативу до створення цієї партії подав гурток українців–кооператорів. Лідером цієї партії був київський адвокат Ф. Крижанівський, проте вона впливовістю в політичному житті Наддніпрянщини не відзначалася [6, с. 55].

УФДП заснована у грудні 1917 року у Києві. Її лідерами–засновниками були Б. Беренгович, А. Десницький, В. Ігнатович, Г. Квятковський, І. Лучицький, В. Науменко. Партія вважала себе наступницею та продовжувачем ідей М. Драгоманова, Української радикальної партії, послідовно відстоювала федералістську позицію. Проте помітної ролі в політичному житті не відіграла, проіснувавши тільки кілька місяців [11, с. 163].

Утворення УПСС, за словами українського історика О. Любовець, стало результатом завершення

процесу консолідації всіх самостійницьких груп і течій, які стояли на державницьких засадах – Української народної партії (УНП), Союз української державності, українські націонал–революціонери, українські соціалісти–революціонери (конфедералісти), а також безпартійні самостійники, представники від українського війська і вільного козацтва, відомі політичні діячі самостійницьких переконань. 17 грудня 1917 року на Всеукраїнському з’їзді вони об’єдналися в єдину партію – УПСС. Лідерами партії були П. Макаренко, І. Луценко, М. Андрієвський та ін. З’їзд ухвалив вимогу негайного проголошення незалежності УНР.

Завершуючи огляд партійно–політичного життя на Наддніпрянщині відзначимо, що зважаючи на нестабільну зовнішньополітичну ситуацію, лідери української революції намагалися приєднати до відродженої автономії України передусім ті землі, що перебували в межах Російської імперії. М. Грушевський у статті «Якої ми хочемо автономії і федерації?» так окреслив територію майбутньої української автономії: «Українці хочуть, щоб з українських земель Російської держави (бо про них говоримо поки що, не зачіпаючи питання об’єднання всіх українських земель), була утворена одна область, одна національна територія. Сюди, значить, мусять увійти губернії в цілості або ж в переважній часті українські – Київська, Волинська, Подільська, Херсонська, Катеринославська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Таврійська, Кубанська. Од них треба відрізати повіті і волості не українські, як скажیم, північні повіті Чернігівської губернії, східні Кубанської тощо, а прилучити натомість українські повіті сусідніх губерній як Хотинський і частини Акерманського [повіту] Бессарабії, східні частини губернії Холмської, полудневі окрайці губерній Городенської, Мінської, Курської, західні часті Вороніжчини, Донщини, Чорноморської і Ставропольської губерній. Так утвориться територія, де українська людність становить більшість» [5, с. 126]. До листопада 1917 року цієї програми– мінімум не вдалося виконати через непохитну позицію і протидію Російського Тимчасового уряду.

Таким чином, навесні 1917 р. на Наддніпрянщині були створено чимало партій різного ідеологічного спрямування. Для характеристики особливостей їх створення, наведемо слова відомого галицького політика О. Назарука, який тривалий час перебував із дипломатичною місією в УНР у роки національно– визвольних змагань. Він констатував: «В Галичині, при всій її політичній мізерії все–таки політичні партії мали вже своєю традицію і якийсь відзвук, резонанс у найширших масах, що видно було особливо в виборчій боротьбі. Скрізь була осіла інтелігенція, зв’язана з певною політичною організацією, ба навіть тревалі організації з правильними вкладками, платними організаторами повітів... Нічого подібного на Великій Україні. Рух партійний ще дуже молодий, щойно вийшов з підземелля й таємної кружковости на світло дня. Низький і темний уровень народної маси не дає йому розвинути. Словом – партій на Великій Україні, це не партій в західнім розумінню, тільки радше клуби, які щойно можуть стати колись партіями... Їх основа: ще не широка організація й освідомлені маси, тільки кружкова конспірація» [13, с. 19–199]. Подальші події правильність його слів, виявили недоліки їх політичних програм та відсутність дієвих механізмів реалізації задекларованих принципів.

Список використаних джерел

1. Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст.: Програмні документи перших українських партій / Упоряд. В. С. Журавський. – К.: Наук.–інформ. підприємство «Пошук», 1992. – 96 с. 2.
2. Борьба. – 1917. – Вип.2.
3. Верстюк В. Діячі Центральної Ради. Біографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко. – Київ, 1998. – 254 с.
4. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту злуки) / І. Гошуляк. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2009. – 467 с.

5. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації / М. Грушевський // Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – Львів: Видавництво «Світ», 2007. – Т.4, Кн.1. – С.127–150.
6. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк, 1954. – Т.1. – 460с.
7. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії Української революції. 1917–1923 / О. Доценко. – Київ–Львів, 1924. – Т.2. – Кн.5. – 400 с.
8. Жерноклеєв О. Українська соціал–демократія в Галичині. Нарис історії (1899 – 1918) / О. Жерноклеєв. – К.: Основ. цінності, 2000. – 168 с.
9. Кугутяк М. Українська націонал–демократія. 1918–1929. Документи і матеріали. – Т.2 / М. Кугутяк. – Київ – Івано– Франківськ: Плай, 2002. – 536 с.
10. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. – Нью–Йорк, 1970. – 228 с.
11. Любовець О. Принцип соборності та українські політичні партії (1918–1920 рр.) / О. Любовець // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (До 80–річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.). – Київ, 1999. – С.162–170.
12. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1920 / І. Мазепа. – Т.1. – Прага, 1942. – 212 с.
13. Назарук О. Рік на Великій Україні / О. Назарук. – Відень, 1920. – 344 с.
14. Нова Рада. – 1917. – 28 березня.
15. Нова Рада. – 1917. – 4 липня.
16. Нова Рада. – 1917. – 9 липня.
17. Робітнича газета. – 1917. – 1 квітня.
18. Робітнича газета. – 1917. – 7 квітня.
19. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР / М. Стахів. – Львів, 1935. – Т.2. – 248 с.
20. Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття. Програмові і довідкові матеріали. – К.: «Фенікс», 1993. – 336 с.
21. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага, 1928. – 335 с. Видавництво «Світ», 2007. – Т.4, Кн.1. – С.127–150.
6. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 / Д. Дорошенко. – Нью–Йорк, 1954. – Т.1. – 460 с.
22. Яремчук В. Формування соборницьких ідей та спроба їх втілення під час боротьби за національну державу в Західній Україні // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (До 80–річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.) / В. Яремчук. – Київ, 1999. – С.144–161.

References

1. Bahatopartiynna ukrayins'ka derzhava na pochatku XX st.: Prohramni dokumenty pershykh ukrayins'kykh partiy / Uporiad. V. S. Zhuravs'kyu. – K.: Nauk.–inform. pidpryyemstvo «Poshuk», 1992. – 96 s.
2. Bor'ba. – 1917. – Vyp.2.
3. Verstyuk V. Diyachi Tsentral'noyi Rady. Biohrafichnyy dovidnyk / V. Verstyuk, T. Ostashko. – Kyiv, 1998. – 254 s.
4. Hoshulyak I. Ternystyy shlyakh do sobornosti (vid ideyi do Aktu zluky) / I. Hoshulyak. – K.: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, 2009. – 467 s.
5. Hrushevs'kyu M. Yakoyi my khochemo avtonomiyi i federatsiyi / M. Hrushevs'kyu // Hrushevs'kyu, Mykhaylo Serhiyovych. Tvory: u 50 t. / M. S. Hrushevs'kyu; redkol.: P. Sokhan' (holov. red.), Ya. Dashkevych, I. Hyrych ta in. – L'viv: Vydavnytstvo «Svit», 2007. – Т.4, Кн.1. – С.127–150.
6. Doroshenko D. Istoriya Ukrayiny 1917–1923 / D. Doroshenko. – N'yu–York, 1954. – Т.1. –

460 s.

7. Dotsenko O. Litopys ukrayins'koyi revolyutsiyi. Materialy y dokumenty do istoriyi Ukrayins'koyi revolyutsiyi. 1917–1923 / O. Dotsenko. – Kyiv–L'viv, 1924. – T.2. – Kn.5. – 400 s.
8. Zhernokleyev O. Ukrayins'ka sotsial–demokratiya v Halychyni. Narys istoriyi (1899–1918) / O. Zhernokleyev. – K.: Osnov. tsinnosti, 2000. – 168 s.
9. Kuhutyak M. Ukrayins'ka natsional–demokratiya. 1918–1929. Dokumenty i materialy. – T.2 / M. Kuhutyak. – Kyiv – Ivano– Frankivs'k: Play, 2002. – 536 s.
10. Lozyns'kyy M. Halychyna v rr. 1918–1920. – N'yu–York, 1970. – 228 s.
11. Lyubovets' O. Pryntsyp sobornosti ta ukrayins'ki politychni partiyi (1918–1920 rr.) / O. Lyubovets' // Ukrayins'ka sobornist': ideya, dosvid, problemy (Do 80–richchya Aktu Zluky 22 sichnya 1919 r.). – Kyiv, 1999. – S.162–170.
12. Mazepa I. Ukrayina v ohni y buri revolyutsiyi 1917–1920 / I. Mazepa. – T.1. – Praha, 1942. – 212 s.
13. Nazaruk O. Rik na Velykiy Ukrayini / O. Nazaruk. – Viden', 1920. – 344 s.
14. Nova Rada. – 1917. – 28 bereznya.
15. Nova Rada. – 1917. – 4 lypnya.
16. Nova Rada. – 1917. – 9 lypnya.
17. Robitnycha hazeta. – 1917. – 1 kvitnya.
18. Robitnycha hazeta. – 1917. – 7 kvitnya.
19. Stakhiv M. Ukrayina v dobu Dyrektoriyi UNR / M. Stakhiv. – L'viv, 1935. – T.2. – 248 s.
20. Ukrayins'ki politychni partiyi kintsya XIX – pochatku XX stolittya. Prohramovi i dovidkovi materialy. – K.: «Feniks, 1993. – 336 s.
21. Shapoval M. Velyka revolyutsiya i ukrayins'ka vyzvol'na prohrama / M. Shapoval. – Praha, 1928. – 335 s.
22. Yaremchuk V. Formuvannya sobornyts'kykh idey ta sproba yikh vtilennya pid chas borot'by za natsional'nu derzhavu v Zakhidniy Ukrayini // Ukrayins'ka sobornist': ideya, dosvid, problemy (Do 80–richchya Aktu Zluky 22 sichnya 1919 r.) / V. Yaremchuk. – Kyiv, 1999. – S.144–161.

Malec O. O.,

candidate of historical sciences,
professor of the Department of Public Disciplines,
Mukachevo State University (Ukraine, Mukachevo),
malecoleksandr@rambler.ru

Provision of multiparticality in Eastern Ukraine at the evaluation of the Ukrainian state (March – April 1917)

The process of formation of political parties in Eastern Ukraine in the period of formation of the Ukrainian statehood in the beginning of the 20th century the analyzed. The peculiarities of the formation of each of the political forces are emphasized, their leaders and their basic program principles are determined. The attitude of newly formed parties to the idea of the autonomy of Ukraine (its independence), as well as to the aspirations of the leaders of the Central Rada, is characterized. It is noted that the majority of socialist parties recognized the necessity of building a federal democratic republic in Russia, the introduction of a broad national–territorial autonomy of Ukraine. It is concluded that the idea of a sovereign independent state was practiced by political parties both the Eastern Ukraine and Galicia, but their leaders generally did not fully understand the complexities of the contemporary socio–political situation, the ways

and forms of the unions of the Ukrainian People's Republic and the Western Ukrainian People's Republic, and even more so—building a united state.

Keywords: Central Rada, political parties, ideology, Eastern Ukraine, consolidation.